

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ (PhD)

**Слободяник Ю. Б.,
Сиротенко Н. А.,**
Одеський національний економічний університет

Система освіти України активно реформується. З прийняттям у 2014 році Закону України «Про вищу освіту» [1] започатковано реалізацію компетентнісного підходу, що націлений на якісну підготовку нової генерації фахівців за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на різних рівнях вищої освіти. Підготовку докторів філософії (PhD) було віднесено до третього освітньо-наукового рівня. Отже, вищі навчальні заклади, що проводять підготовку фахівців зазначеного рівня, стикнулися з проблемами розробки навчальних планів і якісного наповнення відповідної освітньо-наукової програми, що має завершуватися публічним захистом дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Водночас реформа освіти триває й надалі, що наразі втілюється у розробці оновленого Закону України «Про освіту», який було підтримано Верховною Радою України 5 вересня 2017 року (*на момент написання доповіді не набув чинності*). Однією з найбільш цікавих новацій проголосованого закону стало запровадження принципів академічної доброчесності, що трактується як «...сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та / або наукових (творчих) досягнень» [2].

За результатами аналізу фахівців Інституту освітньої аналітики Міністерства освіти і науки України, поняття академічної доброчесності в Україні почало використовуватися у 2009 році [3]. Разом з тим академічна доброчесність є основою освітнього процесу в розвинутих країнах достатньо давно і передбачає дотримання принципів чесності, довіри, справедливості, поваги, відповідальності, підзвітності, а також розробку і реалізацію

відповідних політик і процедур, що можуть бути представлені Кодексом честі студента, Кодексом етики викладача, Положенням про протидію плагіату тощо.

Слід зауважити, що на відміну від академічної доброчесності поняття академічного плагіату є достатньо відомим і широко обговорюваним у професійній спільноті, особливо останніми роками. Це підтверджують і результати проведеного нами на початку 2017 року опитування студентів обліково-економічного факультету ОНЕУ. Так, на запитання щодо обізнаності з поняттям «академічний плагіат» 90 % опитаних студентів відповіли позитивно. Натомість поняття «академічна доброчесність» відоме лише 30 % респондентів.

Разом з тим запровадження нових принципів освітнього процесу має супроводжуватися серйозною інформаційною кампанією серед різних верств населення із роз'ясненням їх необхідності та значущості для розвитку академічної культури та забезпечення якості освіти в Україні.

Грунтовне дослідження аспектів реалізації принципу доброчесності в українській освітній системі – від дошкільної до вищої освіти – було проведено аналітичною групою ОЕСР [4]. У звіті детально та аргументовано висвітлено загальні фактори, що породжують проблеми з академічною доброчесністю в системі освіти України. За висновками дослідників, основні недоліки системи вищої освіти України у сфері академічної доброчесності пов'язані з обмеженістю чинного законодавства, відсутністю чітких етичних норм, вразливістю процедур оцінювання та виявлення існуючих порушень, безкарністю вчинків у цій галузі. Крім цього, виділено фактори, що є стимулами відповідних порушень, – слабо розвинена культура доброчесності в навчанні, слабка внутрішня мотивація серед здобувачів, зміст навчальної програми і її перевантаженість.

Прийняття оновленого Закону України «Про освіту» закладає правові основи формування політики доброчесності в освіті, зокрема у вищій школі. Водночас практична реалізація принципів академічної доброчесності потребує конкретних заходів, пов'язаних з особливостями підготовки фахівців на різних освітніх рівнях.

Безумовно, проблеми доброчесності стосуються всіх освітніх рівнів, проте найбільш показовими вони виявляються при підготовці докторів філософії (PhD). Так, відповідно до вимог проголосованого закону можливі такі порушення доброчесності, як академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво та необ'єктивне оцінювання [2]. Сутність списування, обману та хабарництва достатньо зрозуміла. Проте з необ'єктивним оцінюванням, яке переважно стосується дій викладачів, не все однозначно. Проблема свідомого завищення оцінки результатів навчання здобувачів освіти в українських реаліях дуже часто пов'язана не з вимаганням певної вигоди в обмін на бали, а потребами «збереження» контингенту студентів в умовах жорсткої конкуренції з іншими навчальними закладами.

Зрозуміло, що проблему плагіату (самоплагіату) неможливо вирішити на рівні окремого навчального закладу чи навіть окремого міністерства (МОН України). Дана проблема має бути предметом цілеспрямованої державної політики, носити комплексний характер та об'єднувати зусилля учасників навчального процесу, роботодавців і держави на рівні законодавчих та центральних органів виконавчої влади.

Запровадження новітніх технологій щодо запобігання та виявлення академічного плагіату на рівні учасників освітньої галузі постійно стикається з багатьма локальними проблемами. Серед них ВНЗ III-IV рівнів акредитації першочергово виділяють проблему використання програмного забезпечення, необхідного для перевірки робіт на академічний плагіат, зокрема її фінансову (придбання, навчання кадрів, утримання ІТ-служби, он-лайн доступ до ресурсних баз), технічну (розробка та впровадження програмного забезпечення) і правову складові.

Під час перевірки здобувачі стикаються з проблемою доступності ресурсів для перевірки на плагіат – не всі бази даних є безкоштовними, а наявна обмеженість не дозволяє зі стовідсотковою впевненістю визначати відповідність тексту роботи встановленим вимогам унікальності.

На законодавчому рівні до цих пір не врегульовано авторські права і законність перевірок, які проводяться з використанням безкоштовних програм. Результати перевірки текстів у різних програмах мають суттєві розбіжності, що також є предметом окремих дискусій та обговорень. За даними експертів [3], більшість українських ВНЗ III-IV рівнів акредитації користуються програмами etxt.ru, Anti-Plagiarism, Advego Plagiatus.

Слід відмітити, що кожна з програм має переваги (визначення відсотку унікальності тексту, можливість завантаження файлів, а не фрагментів тексту, посилання на першоджерела, безкоштовність) та недоліки (час перевірки, максимальний розмір документу для завантаження). Відповідальними за перевірку текстів робіт у більшості проаналізованих ВНЗ, як правило, виступають наукові керівники та кафедри [3]. Подібна практика не є прийнятною, оскільки кількість годин, що витрачається на перевірку тексту роботи науковим керівником, значно перевищує ліміт часу, передбачений навчальним навантаженням викладача на керівництво відповідною роботою. Також сумнівним з правової точки зору є питання відповідальності у разі виявлення в тексті роботи академічного плагіату.

Виходячи з викладеного, вважаємо, що на рівні МОН України мають бути сформовані єдині підходи до порядку використання програмних продуктів для перевірки текстів на плагіат для всіх освітніх рівнів державних і комунальних ВНЗ. Використання програмного забезпечення для виявлення плагіату в роботах здобувачів також потребує поєднання з просвітницькими заходами з питань прийнятного цитування, посилання на використані джерела з дотриманням авторських прав.

При розробці освітньо-наукових програм для третього освітньо-наукового рівня незалежно від галузей знань, спеціальностей і спеціалізацій має бути передбачено компетентності, що базуються на дотриманні етичних норм і повазі до праці інших вчених. До навчальних планів підготовки докторів філософії (PhD) доцільно включити дисципліну, в якій послідовно мають

розкриватися принципи академічної доброчесності – права, обов’язки та відповідальність усіх учасників освітнього процесу.

Крім того, правова неврегульованість питань відповідальності аспіранта, його наукового керівника та вищого навчального закладу негативно впливає на боротьбу з плагіатом, а, отже, потребує дієвого нормативного забезпечення. Як свідчить кращий міжнародний досвід, потрібні справедливі та послідовні заходи для покарання за академічний плагіат, що мають співвідноситися з наслідками для порушників у доведених випадках. Так, студентам (аспірантам) роз’яснюють, що порушення академічної доброчесності можуть мати серйозні наслідки для їхніх кар’єрних перспектив. Прикладом може слугувати обмеження доступу до професійної діяльності за порушення студентом під час навчання кодексу честі (відома практика формування «чорного» списку роботодавців, до якого потрапляють студенти за списування, плагіат чи обман), неможливість продовження навчання в аспірантурі, а також позбавлення наукового ступеня та можливості викладання у ВНЗ для докторів філософії.

Таким чином, підняті проблеми потребують від усіх учасників освітнього процесу узгоджених дій, спрямованих на формування світогляду майбутніх фахівців, що базується на принципах академічної доброчесності. Високі освітні стандарти, в основу яких покладено відповідні цінності, стануть запорукою визнання результатів навчання в українських ВНЗ не лише роботодавцями, а й міжнародною спільнотою.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. №1556-VII (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Проект Закону України «Про освіту» від 04.04.2016 р. № 3491-д [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639.
3. Аналітична довідка за результатами дослідження практик академічної доброчесності у вищих навчальних закладах України / Інститут освітньої аналітики. – К., 2016. – 42 с.
4. Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017 / Переклад з англ. – Інститут розвитку освіти, – К.; Таксон, 2017. – 184 с.